

најплеменитији напори не рађају увек и најуспешнијим плодом – али толико може учинити, да омладина буде исто тако ваљана а у нечем и боља, него што су јој васпитачи. Допусти ли друштво, да му многи чланови одрасту тако детињасто, да на њих не могу имати уплива, оно нека друштво криви себе за последице. Друштво нека се не изговара, да му треба још више власти, да заповеда и принуди на послушност и у сасвим личним стварима, где је разумно и право, да суде они, који трпе и последице тога; јер друштво има у својим рукама сво васпитање и оно надмоћје, којим се уобичајеним мњењем, може утицати на оне, који не могу да суде сами за себе; њега подупиру све природне казне, које неизбежно постижу свакога, ко изазива незадовољство и презирање своје околине. А ван тога, ништа не шкоди више друштвеном запту, него када човек њега ради, користи она средства, која не помажу. Ако људи, које хоћемо да принудимо да се уразуме и умере, имају иоле снажан и независтан карактер, то ће се они свакако одупрети против овога насиља. Нико од њих неће хтети да разуме, да га други ограничавају, у ономе што се њега тиче, са оним истим правом, са којим га ограничавају, да не задире у њихове ствари; и лако ћемо доћи до тога, да ће сматрати за смелог и одважног онога, који излази на мегдан, против овакве преотете власти и који чини баш противно, него што она налаже, као што видимо на пример, да је у време Карла ИИ престрога морална нестрпљивост, изазвала највећу неморалност.

Кажемо ли, да је неопходно, да се друштво сачува, од рђавих примера, грешника и моралних мекушаца, оно стоји, да рђав пример, а нарочито када се не казне они, који дирају у друге, може покварити добре обичаје. – Али овде говоримо само о понашању, које не шкодећи другима, шкоди само ономе, који се тако понаша и ја онда заиста не видим, зашто да се сматра, да је у овом случају, пример више користан, него штетан, јер износи на видик рђаво понашање и показује, како су му последице жалосне и понижавајуће и како навлаче, ако су заиста заслужиле, најчешће укор.

Најважнији је разлог, који се наводи против мешања целине у чисто личне ствари, да се друштво увек меша у њих неумесно и не онако, као што би то требало. Јавно мњење, т.ј. мњење владајуће већине, мада ће често погрешно али ће и још чешће, умесно поступити у питањима друштвеног морала и дужности према другима; јер оно суди у таквим питањима, само по ономе, што се њега тиче или по начину, како би га се дотакла нека ствар, да је нешто дозвољена. Где пак мњење већине, даје законе мањини и у питањима, која се само нас тичу, то оно може, толико исто пута погрешити, колико умесно учинити; јер у таквим случајевима, значи јавно мњење у најбољем случају, само мњење неколицине, о ономе, што је по друге корисно или штетно; а често не значи ни толико; јер целина сматра се највећом равнодушношћу радости оних, о којима суди, и пази само на своје наклоности. Има их много, који сматрају неко понашање, које се њима не допада за своју личну увреду баш као онај ревнитељ вере, који је, када су га кривили, да не поштује религиозне осећаје других људи, одговорио, баш напротив, да они вређају његове осећаје, држећи се своје опаке вере. Нема једнакости у осећању онога, који се налази увређен с тога, што се ми држимо свога мњења, као што није једнака ни жеља крадљивца, да украде једну кесу новца, са жељом правог господара те кесе с новцем, који жели да је задржи за себе. Да ли ми се нешто допада, то је исто толико моја ствар, као што је моје мњење или кеса с новцем. Не треба се баш напрезати, да човек замисли неку идеалну